

ПРЕДИЗВИЦИ И ПРОБЛЕМИ КАЈ „РАМНОПРАВНОТО СОДРУЖНИШТВО“ ВО ДРУШТВОТО СО ОГРАНИЧЕНА ОДГОВОРНОСТ

Борка ТУШЕВСКА-ГАВРИЛОВИЌ

доктор на правни науки, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Северна Македонија

borka.tusevska@ugd.edu.mk

Апстракт:

Предмет на проучување во овој труд претставуваат предизвиците, проблемите и корпоративни кризни состојби со кои честопати се соочуваат друштвата со ограничена одговорност,¹ а како последица на претходно прифатениот модел на основачко инвестирање познат како „рамноправно содружништво“.²

Во правната и економската научна и стручна литература и во научните и стручни експертски кругови, „рамноправното содружништво“ одамна се перципира како основачки модел фундиран на „меч со две острици (dual-edged implications)“.³ Оттука и предизвиците за авторот на овој концепт да му се даде научна димензија и да се дискутира за правните модели на превенција или редукција на негативните импликации од „рамноправното содружништво“, механизмите за нивелирање или редуцирање на „корпоративниот застој“ во деловното работење во ДОО.

Главната мотивација да се истражува оваа проблематика произлегува од реалните проблеми со кои се соочува „рамноправното содружништво“ во практиката, коишто најчесто се последица на отсуство или не правилно предвидени договорни клаузули за надминување на реалните состојби во моделот на „рамноправно содружништво“

Анализата и елаборацијата на одредени наши ставови ја наметна потребата од користење на компаративната литература и практика, особено во делот на механизмите за надминување на корпоративните кризни состојби и правните модели за заштита на содружниците. Покрај компаративниот метод за потребите на истражувањето ќе се користи и дијалектичкиот метод, методот на анализа и синтеза.

Клучни зборови: *Рамноправност, содружништво, удел, управување, судир, противзаконитост.*

¹ Во понатамошниот текст ќе се користи скратеницата ДОО.

² Како синоними за „рамноправно содружништво“ со јазикот на корпоративното право, се среќаваат термините: „рамноправно партнерство“, „здружување на рамноправна основа“. Во компаративната литература се среќаваат како: “equal partnership”, “alliance of equal parties”, “association on equal footing / union on equal terms”.

³ Ова во смисла на создавање на генерирање на „амбивалентни импликации“, кои може да генерираат позитивни, меѓутоа и негативни ефекти.

CHALLENGES AND PROBLEMS IN “EQUAL PARTNERSHIP” IN LIMITED LIABILITY COMPANIES

Borka TUSHEVSKA GAVRILOVIKJ

Dr. LL.D. Faculty of law, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
borka.tusevska@ugd.edu.mk

Abstract:

The subject of this study is the challenges, problems, and corporate crises that limited liability companies (LLCs) encounter as a consequence of the previously adopted founding investment model known as the “equal partnership.”

In addition to the theoretical and practical analysis of the “equal partnership” model in LLCs, this paper will also discuss legal models for preventing or reducing the negative consequences of the “equal partnership,” that is, legal mechanisms for eliminating, mitigating, or reducing the “corporate deadlock” in the business operations of LLCs.

The primary motivation for researching this issue arises from practical experience. Furthermore, the interest in giving this topic a scientific dimension stems from the almost legally “insurmountable problems” faced by partners who hold ownership stakes on a “50-50” basis.

The approach to the theoretical analysis of this problem required consultation and analysis of comparative literature and practice, particularly regarding mechanisms for overcoming these issues and legal prevention models known from the practices of developed comparative management systems worldwide. In addition to the comparative method, the research will employ the dialectical method, as well as methods of analysis and synthesis.

Keywords: *Equality, partnership, shareholding, management, conflict, unlawfulness.*

Вовед во темата

Друштвото со ограничена одговорност спаѓа во категоријата капитални трговски друштва со правна природа и специфики коишто произлегуваат од природата на друштвото, законската поставеност, теоретските и практичните стојалишта и конечно, потребите на бизнис секторот коишто секојдневно се менуваат зависно од амбициите на претприемачите и деловната средина во која што делуваат (Puranto, 2022).

Како форма на капитално трговско друштво ДОО практично е застапено во сите современи правни системи на континентално правниот и англосаксонскиот правен систем.⁴ Оваа состојба *per se* е потврда за доминацијата на ДОО како деловна форма на водење на бизнис, а истовремено е потврда и за потребата во научна и стручна смисла да се проникне во суштината на содружништвото како база врз која почива работењето на правното лице/ДОО.

Во оваа истражување ние се зафативме со едно (според нас), комплексно прашање коешто бара теоретска, а истовремено и практична анализа на темата. Во фокусот на нашето внимание се „проблемите, дилемите, предизвиците на содружниците кои имаат статус на „рамноправни содружници“. Теоретски анализирано и од интенцијата на законската уреденост на ДОО и формите на инвестирање во ДОО што законот ги допушта, „рамноправно содружништво“, или „еднакво партнерство“, „рамноправно друштво“, „партнерство со

⁴ Разлики постојат во структурата, концептот на управување, правата на содружниците, меѓутоа, според целта, природата и улогата на ДОО во претприемничкиот свет, ДОО е форма за водење бизнис и во Јапонија, Кина, Русија, САД; Канада, Швајцарија, Германија, Велика Британија итн.

рамноправни удели“, се перципира како подобна/пријателски насочена форма на здружување и менаџирање со капитал, земајќи ги предвид следниве карактеристики:

- *рамноправна сопственичка и корпоративна моќ на содружниците;*
- *рамноправно партнерство наспроти моделите на мнозинско и малцинско сопствеништво и менаџерство;⁵*
- *еднаквост на правата кои произлегуваат од 50% спрема 50 % сопственички сооднос на удели;*
- *поделена одговорност во однос на ризиците што ги презема правниот ентитет;*
- *заедничка мотивација за деловен прогрес на правното лице;*
- *односи базирани на bona fide/good faith концепт што го зајакнува капацитетот на водење пријателски/семејни деловни потфати;*
- *постоење на можноста за експанзија на бизнисот низ ширење на пријателска деловна мрежа;*
- *флексибилност во менаџирањето во смисла на донесување на одлуки, преземање на правни и економски дејствија.⁶*

Земајќи ги предвид овие карактеристики на „рамноправно содружништво“, евидентно е дека главната идеја на којашто фундаира овој модел на инвестирање е силна „бизнис доверба“ помеѓу партнерите/основачите (во подоцнежна фаза содружници), лојалност, мотивираност за заеднички деловен прогрес на правното лице и на нив како содружници. Анализирани од перспектива на законските решенија, ДОО е форма во којашто двајца или повеќе содружници можат да здружат капитал, да договорат управувачката структура, да го поделат капиталот во сооднос за којшто ќе постигнат согласност на волја (*вклучувајќи го и соодносот 50% – 50%“ удели*), и преку која форма на регистрација нема да одговараат за обврските што ги создава правното лице спрема третите лица во прометот.⁷ Дополнително ДОО дава можност за инвестирање на минимален основачки капитал и управувачка позиција на секој од содружниците, што укажува на високиот степен на автономија на волја во уредување на односите помеѓу содружниците, а преку клаузули во актот за основање.⁸

Наведениве теоретски и законски карактеристики укажуваат дека овој модел на капитално трговско друштво, во комбинација со одредени карактеристики типични за персоналните трговски друштва е исклучително подобен бизнис модел (Cichuta, 2018). Сепак практиката покажува и поинакви состојби кои се бизнис реалност за работата на ДОО, особено кога станува збор за „рамноправно содружништво“ во ДОО. Деловната реалност покажува дека овој модел на делување на ДОО многу често создава големи предизвици за содружниците и за правното лице. Честопати овие предизвици ескалираат во проблеми особено во моделите во којшто покрај „рамноправното содружништво“ во контекст на сопственичките удели,

⁵ Најчесто прифатен концепт на деловно работење во ДОО, познат во литературата како “Equal partnership v majority–minority ownership models”.

⁶ Ова во смисла на тоа што многу често практиката покажува дека во „рамноправните партнерства“, содружниците немаат врзани потписи, па од позиција на управители (*што е најчесто и практика*) овие содружници се и управители на друштвото, па секој е овластен без потпис на другиот да го води деловното работење на компанијата, што во практиката го олеснува на дневна основа операционализирањето на деловните потфати.

⁷ Во компаративните правни системи вклучувајќи ја и Република Северна Македонија, исклучок постои само во случај на исполнување на законски утврдени услови за примена на теоријата на „lifting the corporate veil“. Во тој случај судот со пресуда го пробива велот/сидот на правното лице/друштвото, и задира во приватниот имот на основачите, коишто во тој случај ќе одговараат неограничено и солидарно со имотот во приватна сопственост.

⁸ Република Северна Македонија е во групата земји коишто ја конципираат оваа идеја за основање на ДОО, минимална главнина, управувачка структура што дава можности за алтернативни правни решенија. Во суштина овие решенија се идентични со концептите на повеќе земји во ЕУ. На пример, во Франција минималниот основен капитал за друштво со ограничена одговорност (SARL) е симболичен и може да биде само €1. Оваа промена дојде со Законот за економска иницијатива од 2003 година којшто ја укина претходната минимална вредност од €7.500.

содружниците се запишани како управители со „неограничени овластувања“, без врзани потписи за кои било зделки и трансакции. Оваа правна структура му дава „неконтролирана дискреција и овластувања“ на управителот во секојдневното работење, што во отсуство на нарушени партнерски односи, или дисонантни бизнис интереси предизвиците стануваат големи проблеми.

Во оперативна техничка и реална смисла „неограничено овластување“ во отсуство на „врзани потписи“ значи дека кој било од управителите може да ги преземе сите правно-економски дејствија без тоа да му биде познато на другиот содружник (истовремено и управител).

In concreto, оваа состојба генерира опасност од противзаконито работење на управителите, опасност од злоупотреба на позицијата на штета на правното лице, неосновано „збогатување на едниот содружник/управител“ на штета на другиот содружник/управител. Во овие реални ситуации, се појавуваат две сценарија:

- *друштвото не е во можност да ја врши својата основна дејност за која е формирано;*
- *управителот којшто е и содружник во исто време да ја злоупотреби својата позиција и на противзаконит начин да оствари лична финансиска корист на штета на друштвото и на другиот содружник или управител.*

Во овие ситуации интересите на правното лице остануваат во позадина, а на површина се позиционираат интересите на содружниците, односно се наметнува потребата од консултирање на правната рамка за надминување на овие состојби, соодветноста на правните инструменти што ги предвидува релевантната легислатива, инструментите за меѓусебна правна заштита⁹ итн. Суштински и практично, овие состојби создаваат бројни предизвици за содружниците, коишто во отсуство на соодветна легислатива, научно и стручно знаење за кратко време се трансформираат во проблеми (Ireland, 2010).

1. Предизвиците во раздвојувањето на партнерските интереси во друштвото со ограничена одговорност

(бизнис разводот во компаративните правни системи)

Анализирајќи ги компаративните правни системи на континенталниот и англосаксонскиот правен систем, утврдивме дека предизвиците коишто ги носи „рамноправното содружништво“ најчесто се окончани со корпоративен застој, судски или арбитражни постапки, а често и со престанок на друштвото - стечај или ликвидација (Landeo, Spier, 2014).

Во компаративна смисла „рамноправното содружништво“ *per se* е потенцијална опасност за „deadlock“ на друштвото, финансиски и оперативни спорови, недостаток на механизми за отстранување на корпоративниот застој, губење на довербата од бизнис заедницата итн. Искуствата во компаративно правна смисла покажуваат дека иако навидум „рамноправното содружништво“, идејно се перципира како модел за претприемништво „без главоболка“, реалноста покажува поинаква бизнис клима (O’Sullivan R.J., 2019). Во секојдневното деловно работење, „рамноправното содружништво“ честопати резултира со ситуација каде што партнерите не можат да се договорат за клучни одлуки, како што се:

- *Прием на нови членови или партнери.*
- *Изменување на договорот за управување.*
- *Продажба или спојување на друштвото*
- *Проширување на деловните потфати или нивно ликвидирање*

⁹ Во овој контекст, во „практична смисла“, ги подразбираме ситуациите кога во реалниот деловен живот, еден од управителите успеал да воспостави поблиски, подлабоки, положални релации со вработените (сметководствена служба, секретари, раководители на одделенија, одговорни лица за посебни деловни потфати итн.), што во оперативна смисла на водење на бизнисот, го става во привилегирана позиција во однос на другиот содружник/управител.

- *Склучување на договори за кредит, при што едниот партнер смета дека тоа е преголем товар за друштвото, другиот резонира дека тоа е инвестиција која што ќе го прошири бизнисот.*

Интересите честопати се судираат и во ситуација кога ставот на едниот е дека треба да се инвестира во бизнисот, другиот резонира дека потребно е поделба на добивка со цел растење на нивните лични/приватни имоти. Искуството покажува дека зад овие законски и теоретски модалитети на водење на бизнис, стои нелојална меѓусебна практика и отсуство на „чесни деловни намери“ за продолжување на бизнисот. Кога партнерите имаат еднакви удели и моќ на одлучување, често доаѓа до неможност за донесување одлуки, особено при несогласувања за стратешки или финансиски прашања (Hirsch L, 2025).

Практиката избобилува со арбитражни и судски спорови на оваа тематика. Скоро сите покажуваат дека „рамноправното содружништво“ *per se* повлекува бројни и хетерогени правни импликации. Многу често овие импликации имаат негативен контекст од аспект на успешното работење или продолжување на деловниот потфат на друштвото. Ова независно од тоа за кој правен систем станува збор. Оттука и одлуката на Судот за канцеларии во Делавер. Имено, во Случајот *Haley v. Talcott*, одлучен од Судот за канцеларии на Делавер во декември 2004 година (C.A. No. 098-S).¹⁰

Предметот *Haley* против *Talcott*, одлучен од Судот за канцеларии на Делавер во октомври 2004 година, претставува еклатантен пример за корпоративен застој во ДОО.

Во 2001 година, *Haley* и *Talcott* го основале ресторанот *Redfin Grill* во Делавер. *Talcott* го обезбедил основниот капитал за започнување на бизнисот, додека *Haley* го управувал ресторанот без надомест за плата во првата година.

Во 2003 година, страните ја основале *Matt & Greg Real Estate, LLC*, друштво со ограничена одговорност во кое учествувале со еднакви удели (50/50).

Во мај истата година, друштвото склучило заем од 720.000 американски долари од локална банка, при што и *Haley* и *Talcott* лично гарантирале за обврските. Средствата биле наменети за купување на недвижнина врз која се наоѓал ресторанот *Redfin Grill*. Друштвото потоа ја дало недвижнината под закуп на ресторанот, и тоа по цена пониска од пазарната.

До крајот на 2003 година, деловните односи помеѓу страните се влошиле: *Talcott* го отпуштил *Haley* од ресторанот, на што *Haley* возвратил со известување за **Еднострано Раскинување На Договорот За Закуп Помеѓу *Matt & Greg Llc* И Ресторанот**. Со оглед дека за донесување на деловни одлуки во друштвото била потребна едногласност, *Haley* не можел да изврши никакви измени без согласност од *Talcott* што придонело за *deadlock* во работењето.

И покрај тоа што во договорот за основање на друштвото постоела излезна клаузула, *Haley* покренал постапка за ликвидација на *Matt & Greg Real Estate, LLC*. **Судот оценил дека „излезниот механизам не претставува адекватен правен лек за *Haley*“ бидејќи не го ослободувал од личните гаранции дадени во однос на хипотекарниот заем.**

Во низата предизвици со коишто се соочуваат „рамноправните содружници“, комплицирани се ситуациите кои теоретски се квалификувани како постоен „**конфликт на интереси**“. Овој конфликт во суштина подразбира:

- *Корпоративен амбиент каде што интересите на содружниците се разидуваат/дисонантни*

¹⁰ Фактичката состојба и одлуката на судот во Делавер, укажуваат на концепциски идентични решенија во однос на оваа проблематика во англосаксонските и континентално правните системи. Влезните и излезните правни механизми од „рамноправното содружништво“ имаат идентична суштина. Разлики постојат само во финеси, генерално теоретски квалификации, и спорадични инструменти. Ова е само уште еден аргумент дека овие состојби имаат природна димензија кога произлегува од желбата двајца да водат бизнис „ослободени“ од дилемите кои ги тангираат друштвата со „не/рамноправно содружништво“.

- *Делување и остварување на сопствениот/содружнички интерес на штета на другиот или на друштвото како целина.*

Ваквите состојби се реализираат преку бројни правни и економски дејствија што може да ги преземе кој било од содружниците од позиција на управител, без да го извести другиот партнер.¹¹ Состојбите се комплицираат со оглед на фактот што различни правни системи содржат различни материјално правни и процесно правни решенија уредувајќи го односот *содружник-управител*, концептот на застапување на интересите на правното лице – *кој може да тужи, во чие име и за чија сметка и за кои дејствија*, што треба да докаже содружникот во случај на штета, дали е тоа лична или на правното лице, од која позиција треба да причини штета другиот партнер – содружник или управител итн. Ова се прашања со практични импликации, кои повеќе или помалку се среќаваат во повеќе правни системи. Во овој контекст соодветно е да се продискутира за одлуката на *Врховен касационен суд на Република Бугарија*“, во случајот *Avtostakla" Ltd. with UIC 130399595*. Имено,

„Авто-стакла“ ДОО со ЕИК 130399595, компанија основана во Република Бугарија, е застапувана заеднички од своите двајца управители, кои истовремено се и рамноправни содружници. По 30 години заедничка работа, еден од управителите започнал да се занимава со конкурентна дејност и основал други компании кои се конкуренти на „Авто-стакла“ ДОО, а преку полномошник извршувал бројни фиктивни договори кои служеле за водење симулирани постапки против „Авто-стакла“ ДОО пред приватен арбитражен суд – Арбитражен суд при Асоцијацијата на арбитражниот суд при Светскиот трговски центар, со цел да создаде големи обврски за друштвото и да ги „исцеди“ неговите средства преку јавни продажби.

Во меѓувреме, другиот содружник бил ефективно оневозможен да има пристап до седиштето на компанијата и нејзината кореспонденција. Така, дури со објавувањето на јавните продажби на имотот на „Авто-стакла“ ДОО – должник во извршната постапка – содружникот дознал дека друштвото е осудено и дека неговиот имот се продава преку приватен извршител.

Овие фиктивни договори преку полномошник довеле до симулирани постапки пред Арбитражниот суд при Светскиот трговски центар, со што биле создадени значителни обврски за „Авто-стакла“ ДОО и резултирале со јавни продажби на неговиот имот. Другиот содружник, кој бил фактички исклучен од канцеларијата и кореспонденцијата на компанијата, за овие настани дознал само преку известувањата за јавни продажби.

Откако станал свесен за постапките, содружникот, како физичко лице, поднел повеќе тужби против другиот содружник – за негово исклучување од друштвото поради конкурентни дејствија, како и за поништување на 18 арбитражни пресуди со вкупна вредност над 7.500.000 евра.

Сепак, според националното право, само самото друштво кое е вклучено во постапките легитимно може да бара поништување на арбитражни одлуки против „Авто-стакла“ ДОО (член 47 од Законот за меѓународна трговска арбитража). Главното прашање било: ***дали содружник, кој е истовремено и управител, но не може да ја претставува компанијата самостојно, може да поднесе тужба за поништување, кога другиот управител нема интерес да го стори тоа?***

Бугарското право бара заедничко застапување од двајцата управители (чл. 30 ст. 1 од Законот за парнична постапка во врска со чл. 141 ст. 2 и ст. 6 од

¹¹ Анализирајќи бројни и хетерогени пресуди на судски и арбитражни авторитети во компаративните системи, утврдивме дека во најголем број случаи, инфериорниот партнер нема никакви сознанија за состојбата во друштвото. Супериорниот доминира во секоја смисла и има целосна контрола врз вработените, особено сметководството и другите служби, што го става во дополнително посилна/супериорна позиција во однос на неговиот партнер. Случајот *Avtostakla" Ltd. with UIC 130399595* е еклатантен пример за корпоративната практика во континенталните и англосаксонските системи.

Трговскиот закон). Овој услов ја остава компанијата без заштита во случај на конфликт меѓу управителите, бидејќи националното право не им дозволува на содружниците да ги користат правата на компанијата ако управителите не дејствуваат заеднички.

Во овој случај, Врховниот касационен суд на Република Бугарија признал, под „**вонредни околности**“, право на активен содружник во друштво со ограничена одговорност да дејствува како ***ad hoc застапник***. Оваа одлука се повикува на членовите 6 и 13 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи (ЕКЧПС) и на судската пракса на Европскиот суд за човекови.

Во корелација со овој случај е и модалитетот на постоење „**ризик од злоупотреба на позицијата**“ на еден од содружниците/управителите. Во практиката на „**рамноправното содружништво**“, честопати се остварува сценариото кога еден од партнерите ќе ја злоупотреби својата улога како управител или сопственик и ќе се збогати на штета на друштвото или на другиот партнер. Ова е особено проблематично во правните системи кои немаат **механизми за контрола или надзор**, или имаат меѓутоа неефикасни, комплицирани, со правни лавиринти, небулозни состојби и долги постапки.¹²

Во теоретската анализа на оваа тематика, утврдивме дека повеќето правни системи се соочуваат со недостаток или несоодветност на потребите на практиката. Тоа го отвора прашањето за инструментите/механизмите кои ги содржи релевантното законодавство за правна разрешница на овие состојби и враќање на оштетениот партнер или правното лице во состојба во која било пред другиот партнер да почне со дејствија на злоупотреба на сопствената позиција.

2. Механизми за решавање на проблемите во „рамноправното содружништво“

Проучувајќи го прашањето за „**предизвиците на рамноправното содружништво**“ и согледувајќи ги проблемите со кои се соочуваат партнерите, негативните последици од „**рамноправното содружништво**“, се убедивме во фактот дека за бизнис интересите на партнерите и правното лице, најоптимално решение е да ги земат во предвид овие состојби, иако во иницијалните фази на основање на овој тип на друштва, по концептот на „**рамноправно содружништво**“, ставањето на дневен ред на овие прашања влева недоверба меѓу партнерите, бидејќи тие базично тргнуваат со намерата да создадат заеднички бизнис, кој ќе прогресира на база на „**рамноправност**“, во добра верба и чисти бизнис намери за правното лице (*bona fide*).

Сепак искуството и анализите покажуваат дека односите на среден и долг рок се менуваат, надворешните околности што се фактор на влијание кај партнерите се менуваат, следствено се јавуваат состојби кои имплицираат новонастанати услови кои ги поместуваат интересите и приоритетите на партнерите. Тоа е услов што мора да се земе предвид при конципирањето на „**рамноправното партнерство**“ во ДОО.

Во компаративната литература и практика се познати повеќе договорни клаузули коишто го уредуваат оваа прашање. Во оваа насока се дискутира и елаборира за:

- **Buy-sell клаузули:** Овие клаузули предвидуваат како ќе се продаваат уделите на членови кои сакаат да излезат од друштвото.
- **Механизми за излез:** Како што е „**shotgun**“ клаузулата, каде еден член нуди цена за својот удел, а другиот мора да ја прифати или да понуди контра-понуда.
- **Медијација или арбитража:** Процеси кои помагаат во надминување на конфликти без потреба од судска интервенција. Ова по пат на претходно инкорпорирана клаузула којашто предвидува **обврска** за медијација, а не алтернатива која што законот секогаш диспозитивно/резервно ја нуди законот.
- **Принцип на еднакво учество** – секој член има еднаков правен статус и еднаков пристап до ресурси.

¹² Во овие системи, најголем проблем е што опциите кои генерално се еден вид на решение за излез од овој корпоративен застој, воопшто не се познати. Во оваа насока, продажба или повлекување на удел, тужба за поништување на одредени правни дела кои во суштина се симулирани, за потребите на личниот имот на супериорниот партнер.

- **Собрание/совет на членови** – највисок орган каде секој има глас.
- **Ротација на функции** – управувачките улоги ротираат за да нема концентрација на моќ.
- **Принцип на консензус** – одлуките се носат со договор, а не со наметнување.
- **Договорна казнена клаузула** – финансиска санкција за прекршување.
- **Tag-along / Drag-along клаузули** – заштита ако еден сака да го продаде својот удел.
- **Право на првенствена купопродажба (pre-emption right)** – останатиот член има предност да го купи уделот.

Практиката и теоријата познаваат бројни и хетерогени клаузули, механизми и концепти за заштита од евентуално нарушување на односите помеѓу партнерите и повреда на принципот на „рамноправно содружништво“. ¹³ Меѓутоа, истите не можат во целост да ги следат реалните состојби и непредвидливите човечки/партнерски односи кои имаат психолошка, етичка, социолошка димензија.

Во реалноста на бизнис работењето на концептот „рамноправно содружништво“, предизвиците и проблемите може да ескалираат далеку повеќе отколку во односите базирани на „чисто капиталистичко здружување“. Во последните¹⁴ односите се уредени детално, состојбите што може да ескалираат се веќе видени, оттука и превенцијата од предизвикување на меѓусебна штета е поголема.

Во ДОО и сличните трговски форми кои опфаќаат клаузули за деловно работење кои имаат капитална и персонална димензија, вклучително „рамноправното содружништво“, партнерските односи може енорно да се поместат во смисла на тоа што: едниот содружник, кој што е и управител со неограничени овластувања, може да презема во име и за сметка на правното лице бројни и хетерогени дејствија којшто го доведуваат друштвото и другиот содружник во независна финансиска/репутациона состојба. Понатаму, може да го презадолжува со кредити, да заложува, да дава под закуп и подзакуп. Да склучува договори со трети лица и по тој правен основ да не ги извршува финансиските обврски.¹⁵

Практиката познава најчести случаи на злоупотреба на позицијата „управител“, преку повреда на конкурентското право, правото на друштва и други прописи коишто се наменети за заштита од штета на овие состојби. Од друга страна, компаративната правна рамка уредува материјално правна и процесно правна заштита којашто не секогаш соодветствува на реалните потреби на бизнис секторот. Ова во смисла на тоа што во одредени околности на злоупотреба на позицијата управител и предизвикување штета на партнерот и на правното лице, содружникот има врзани раце, односно од позиција на управител и содружник не секогаш може да ги заштити своите интереси и интересите на правното лице. Следствено се наметнува и станува клучно за оваа проблематика прашањето за: *релевантноста, ефикасноста и реалната вредност на механизмите за заштита во материјалните и процесните одредби, во овие случаи?!*

2.1 Реалната вредност на механизмите и нивната ефективност во спроведувањето во практиката

Анализирајќи ја темата за предизвиците на „рамноправното содружништво“ во ДОО, како и повеќе теми врзани за проблематика на корпоративното право, си ја потврдиме

¹³ Наведената листа погоре над овој параграф е само мал сегмент од механизмите/клаузулите со кои што ги познава законодавството во однос на заштита на партнерите. Проблемите постојат кога

¹⁴ Ова е типично за строго капиталните трговски друштва како што е акционерското друштво, или командитното друштво со акции.

¹⁵ Точно е дека во овој контекст може другиот партнер да ги сервисира обврските спрема третите лица, меѓутоа прашање е дали тој се согласува со склучените зделки на неговиот партнер, со којшто веќе има неусогласени интереси и постапки во деловното работење.

констатацијата дека вредноста на нормата е условена од нејзината применливост и подобност во практиката.

Давајќи му практична димензија на оваа прашање, а земајќи ги предвид бројните спорни случаи, односно „корпоративни застои“ (*deadlock*), *пред -стечајни и стечајни постапки, ликвидирани друштва, исклучувања на содружници, продажба на удели по право на првенствено купување и надвор од правото на првенствено купување, истапување на содружник, парнични и кривични постапки кои се резултат на процесните дејствија на еден од партнерите*, констатираме дека заштитата на „оштетениот“ партнер во материјално правна и процесно правна смисла е комплексна, во смисла на недоволно ефикасна. Оттука и прашањето за реалната вредност на законската логистика, во случај кога едниот од партнерите тврди дека е повреден концептот на „рамноправно содружништво“.

Според нашето мислење, законодавството, теоријата и практиката треба повеќе да се позанимаваат со прашањето за „рамноправното содружништво“. Оваа констатација ја аргументираме на база на фактот дека почитувањето на овој концепт, создава бројни бенефиции во бизнис секторот, оттука, истиот треба да биде заштитен со соодветна легислатива која ќе биде ефикасна во реална вредносна смисла. На што конкретно мислиме најдобро ќе елаборираме преку одговор на неколку прашања и тоа:

- *Има ли спас за содружничкиот однос во ДОО, во случај кога еден од содружниците работи противзаконски и ја злоупотребува сопствената позиција на управител?*
- *Кои инструменти ги предвидуваат статусните прописи за спречување на дејствијата на управителот со неограничени овластувања, за кои другиот содружник смета дека се причинува штета на друштвото и на него индивидуално?*
- *Која е законската и правната логистика на едниот партнер, во случај кога другиот го спречува пристапот до архивата на друштвото, до одлуките што ги носи како управител?*
- *Како може да се спречи односот на злоупотреба на позицијата при влегување во односи со трети лица (договори за продажба, за услуги, за закуп, за складирање) итн.?*
- *Кои процесно правни инструменти му стојат на располагање на содружникот кој што смета дека партнерот ја злоупотребува позицијата на штета на друштвото и на негова штета?*

Остварувањето на правата на оштетениот партнер и правното лице не е детерминирано само од материјално-правниот и процесно правниот режим на заштита во конкретен правен систем, туку истовремено и од стручноста, транспарентноста и посветеноста на судиите и генерално системската правна заштита во конкретен правен систем. Дополнително, нужно е да се земат предвид и материјалните можности на другиот партнер. Ова во смисла на тоа што честопати правните системи даваат можност да се исклучи содружникот/штетник, меѓутоа со законска обврска да се плати неговиот удел, што го става оштетениот во позиција на „правна немоќ“, постоење на одредби кои не соодветствуваат на неговите можности. Ваквите ситуации особено се јавуваат во ДОО со „рамноправно содружништво“, од мал обем, до 30 вработени, помал економски обрт на средства итн. Тука затајуваат правните системи. Попрецизно, законската поддршка во компаративните правни системи, како да ги зела во предвид само состојбите кои подразбираат голема „економска моќ“ на секој од партнерите, односно можност со приватен капитал да се плати уделот на другиот содружник и со тужба да се бара некого исклучување, дополнително, да се водат финансиски неисплатливи постапки, долго, комплексни до голема и стручна адвокатска поддршка. Во оваа насока, тоа можеби е и не е толку нереално кога станува збор за друштва кои делуваат во големи економии, меѓутоа, во помалите економии,¹⁶ самата содружничка структура е поинаква, дополнително

¹⁶ Во контекст на мали економии ја третираме и Република Северна Македонија. Таа не спаѓа во групата земји со најмала економија, меѓутоа спаѓа во мали економии. Според (Светска банка / ММФ,

содружниците не располагаат со висок личен/приватен имот (Berkowitz D., Lin C., Ma Y., 2015). Компаративната анализа во однос на оваа прашање, ќе даде најубава слика за овие состојби, меѓутоа, во овој дел ќе се задржиме само на Република Северна Македонија, со минорни истражувања во споредбените системи, повеќе како основа за идните истражувања на оваа тема.

3. Пристапот на законот за трговските друштва на Република Северна Македонија во однос на „рамноправното содружништво“ во друштвото со ограничена одговорност

Законот за трговски друштва¹⁷ како најрелевантен статусно трговски пропис во Република Северна Македонија, го третира оваа прашање преку повеќе законски одредби кои имаат *lex specialis* карактер и се предвидени во делот што се однесува на ДОО, и во општите одредби коишто имаат *lex generalis* природа. Оттука, осознавањето на не/постоенето на соодветна законска логистика во однос на оваа тематика, бара темелно и системско студирање и интерпретирање на законските прописи, доведувајќи ги истите во врска со реалната состојба во бизнис секторот.

Ако се тргне од фактичките односи и перцепции на бизнис заедницата во однос на оваа прашање, бизнисмените/содружниците настапуваат од позицијата на тоа дека повредата на „рамноправното содружништво“ им дава бројни и хетерогени права на заштита и дека фактот што партнерот ги повредил основните начела на бизнис заедницата – *bona fide*, *лојалност*, *транспарентност*, *good faith во работењето*, *рамноправноста во одлучувањето* итн., го става во позиција во брза и ефикасна постапка да се задоволат неговите барања и тоа во граѓанска и кривична постапка.¹⁸

Во суштина, искуството покажува дека бизнисмените тоа и го очекуваат од адвокатите и од судот. Меѓутоа, реалноста е малку поинаква. Секој правен систем почива на повеќе фундаментални постулати поставени да ги штитат интересите на принципот на „рамноправност“. Друго е прашањето дали тоа номо-технички, суштински, прецизно, јасно и конзистентно, со соодветен санкционен механизам е инкорпорирано во применливата легислатива. Меѓутоа, најчесто очекувањата на бизнис заедницата се големи, а легислативата многу често не соодветствува на конкретните потреби а судството неефикасно.

ЗТД во Република Северна Македонија низ повеќе законски одредби го отвора оваа прашање, фокусирајќи се на правата на содружниците генерално. *In concreto*, овие права може да се доведат во врска со правата на содружниците кај „рамноправното содружништво“, бидејќи и тие спаѓаат во категоријата „права на содружниците“, со потреба од правна интерпретација за нивната применливост на овој однос. Во надминувањето на овие спорни случаи, битно е да се прецизира фактичката состојба, реалните односи помеѓу партнерите и да

2023):БДП (номинален): околу 15 милијарди USD, БДП по глава на жител: ~7.500 – 8.000 USD, Население: ~1.8 милиони. Овие економии базираат на малку друштва, во кои содружниците се физички лица или правни лица кои во духот на „рамноправното содружништво“ или во „нерамноправно содружништво“, меѓутоа ретко во целосна доминација на еден од содружниците (повеќе од ¾ мнозинство), го градат својот бизнис зафат.

¹⁷„Службен весник на Република Македонија“ бр. 28/04, 84/05, 25/07, 87/08, 42/10, 48/10, 24/11, 166/12, 70/13, 119/13, 120/13, 187/13, 38/14, 41/14, 138/14, 88/15, 192/15, 6/16, 30/16, 61/16, 64/18 и 120/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 290/20, 215/21, 99/22 и 272/24).

¹⁸ Ова и не е толку „чудно“ и „нереално“, ако се земе предвид дека тоа се бизнисмени, кои се фокусирани на профит, економски раст и развој, деловен и маркетиншки прогрес, растење на репутација, и дека за нив е правната рамка е споредна работа, се до моментот додека бизнис трансакциите се одвиваат без пречки, профитот се остварува, партнерските интереси конвергираат. Меѓутоа, кога последниве ќе станат дисонантни, тогаш правната рамка за нив правната рамка станува стожер во остварувањето на сопствените права, а во бројни случаи, правото го перципираат како „пречка“, непријателско, конструирано за заштита на интересите на бизнисмените го повредуваат во своето деловно работење.

се утврди од која позиција едниот од партнерите ја предизвикува штетата и какви овластувања има истиот?!

- Дали тој предизвикува штета од позиција на содружник?
- Дали тој предизвикува штета од позиција на управител?
- Дали е управител со неограничени овластувања?
- Дали другиот рамноправен партнер е управител со неограничени овластувања?

Одговорите на овие прашања се од фундаментално значење за суштинска анализа и обид за надминување на овие состојби. Во експертските кругови е застапено стојалиштето дека од позиција на содружник може да се направи штета *само* на друштвото како посебен правен ентитет (Jason C. Jowers, 2014). Како илустрација: *содружникот не го внесува целокупниот влог во друштвото при основање на правното лице, не ја уплатува дополнителната доплата којашто е договорена во актот за основање, или во дополнителна одлука за зголемување на намалена основната главнина, одговорност на содружниците за донесените одлуки во смисла на член 223 од ЗТД итн.*¹⁹

Иако ова индиректно се одразува и на уделот на партнерот, сепак тоа не е директна штета. И таму правните основи за заштита се поинакви.²⁰ Во процесно-правна смисла таму тужител е друштвото *per se*, па правата на содружниците затајуваат зад интересите на правното лице.²¹ Ако го земеме предвид член 207 од Законот за трговските друштва важечки во Република Северна Македонија, што се однесува на „*истапувањето на содружник од друштвото*“, ќе видиме дека законодавецот ја уредил и ситуацијата кога содружниците меѓусебно си причинуваат штета од содружничка позиција. Конкретно законската формулација од член 207 став 2 гласи: **Содружникот, може со тужба, да бара истапување од друштвото ако за тоа постојат оправдани причини. Се смета дека постојат оправдани причини за истапување на содружник од друштвото:**

- 1) *ако другите содружници или орган на друштвото му причинат штета или ако со натамошното негово учество во друштвото, како содружник, ќе трпи неправедни штети;*
- 2) *ако е спречен во остварувањето на своите права во друштвото и*
- 3) *ако некој орган во друштвото му наметнува несразмерни обврски.*

Оттука, пристапот на ЗТД на Република Северна Македонија е *дуален* во поглед на заштитата на правата на содружниците, во смисла на тоа дека оштетениот содружник којшто ќе докаже дека се исполнети сите услови за негово обештетување од страна на другиот содружник или управител или правното лице *per se*, има материјално правна поддршка во ЗТД на Република Северна Македонија.²² Во процесно правна смисла предизвиците за овие права се друго прашање. Ние го апострофираме фактот дека материјалното право дава алтернативи за обештетување.

Во член 208 од ЗТД на Република Северна Македонија, е предвидена можноста за „*исклучување на содружникот*“, под точно определени услови, односно:

„Со договорот за друштвото може да се определи содружникот да може да биде исклучен од друштвото. Во тој случај, во договорот за друштвото се определуваат условите, постапката и последиците од исклучувањето на содружникот од друштвото“.

(2) *Содружник, односно друштвото, со тужба, може да бара друг содружник да биде исклучен од друштвото ако за тоа постојат оправдани причини. Се смета дека постојат оправдани причини ако другиот содружник:*

¹⁹ Обврска за уплата на влог и правниот режим на имотот на друштвото, член 39 од ЗТД.

²⁰ Во контекст на ова прашање го апострофираме член 181 од Законот за трговски друштва, каде што е уредена одговорноста на содружниците/управителите во однос на правното лице.

²¹ Содружниците спрема друштвото со ограничена одговорност се обврзани на давања и други обврски определени со договорот за друштвото (член 168 од ЗТД).

²² Мислиме на предизвиците кои се однесуваат на долгите постапки, соодветноста на процесно правни механизми, стручноста и транспарентноста во постапувањето на правосудните органи, фактичките состојби во содружништвото итн.

1) *причини штета на друштвото или на некој од содружниците, или ако со натамошното негово учество во друштвото, како содружник, друштвото или содружниците ќе трпат штета;*

2) *се однесува спротивно на одлуките на содружниците, донесени на собир на содружниците или со одлучување преку допишување;*

3) *не учествува во управувањето со друштвото и со тоа го спречува и ограничува редовното работење на друштвото или остварувањето на правата на другите содружници;*

4) *намерно или грубо ги криши одредбите од договорот за друштвото, односно не ги извршува должностите што ги има како содружник; или*

5) *на друг начин не ги извршува преземените обврски со договорот за друштвото.*

Член 209 од ЗТД го уредува „*дејството на истапување и на исклучување на содружник*“, нагласувајќи го правото на надомест на неговиот удел според пазарната вредност, во времето на истапувањето, односно исклучувањето. Кога правата на содружникот се повредени од страна на неговиот партнер/содружник, правните механизми за заштита генерално се однесуваат на „*исклучувањето*“ или „*истапувањето*“, што во практиката се покажа како не многу посакувана правна алтернатива. Ова сосема логично ако се земе предвид фактот дека на најголем број случаи содружниците не сакаат да истапат од друштвото, туку да продолжат со нивниот статус, меѓутоа, во расчистени односи, надминати проблеми, или обештетени. Оттука и констатацијата дека во практична смисла клучно е решавање на прашањето за обештетување на штета направена од страна на управител.

Ова создава дополнителни компликации со оглед на фактот што во најголем број случаи управителите имаат „*неограничени овластувања*“ во односите со трети лица. Ова е особено проблем кога станува збор за „*рамноправно содружништво*“.

Па во оваа смисла се наметнува потребата од анализа на прашањата:

- *право на информираност на содружникот, односно акционерот (член 39 од ЗТД);*
- *заштита на право пред суд (член 42, ЗТД);*
- *оценувањето на законитоста на актите во друштвото (член 43);*
- *заштита од конкурентското однесување на управителот во однос на другиот управител, двајца со статус на содружници (член 238, ЗТД).*

Доволна е само начелна анализа на овој корпус на законски решенија да се утврди дека постои законска поддршка за заштита на оштетениот содружник, меѓутоа, во практиката реализацијата на истите најчесто е многу комплексна, особено во делот на докажувањето. Имено, управителот располага со „*неограничени овластувања*“, што не само во правна, туку во фактичка смисла му дава голема моќ. За илустрација, тој ги зајакнува односите со неговите соработници, банки, органи на јавен и приватен сектор, вработени, надворешни стејкхолдери и надворешни консултанти. Дополнително, тој е во позиција да го оневозможи остварувањето на правото на другиот содружник по член 39, а како најеклатантните примери на злоупотреба на својата позиција е основањето на друго трговско друштво, посебен правен субјект, со ист или идентичен предмет на работење. Тоа е бизнис школски пример за зајакнување и зголемување на капиталот на правното лице во коешто тој ги вложил своите интереси, а на штета на правното лице во кое е управител и содружник во „*во рамноправно содружништво*“. Сето ова го става во супериорна позиција *vis-à-vis* неговиот партнер, којшто е во инфериорна позиција.²³

Како што спомнавме на самиот почеток од елаборацијата, решавањето на проблемите од повреда на принципот на „*рамноправно содружништво*“ мора да се решава системски, со темелна законска интерпретација. Што е применливо, а што не, што може да биде ефикасна мерка, а што не, може да се утврди само низ призма на практиката. Базично е битно да се земе предвид решението од член 238, каде што изречно е предвидено „*забрана за конкуренција*“ и законска формулација:

1) *Без согласност на собирот на содружниците, управителот на друштвото не може:*

²³ Во контекст на ова заслужува внимание прашањето

- 1) за своја или туѓа сметка да врши работи што спаѓаат во предметот на работење на друштвото;
 - 2) да биде содружник со неограничена одговорност во друго друштво коешто има ист или сличен предмет на работење како друштвото;
 - 3) да биде член на орган на управување или член на надзорен одбор, односно контролор во друго друштво коешто има ист или сличен предмет на работење како и друштвото и
 - 4) во просториите на друштвото да врши работи за своја или за туѓа сметка.
- (2) Ако управителот постапи спротивно на забраните од ставот (1) на овој член, друштвото може од управителот:
- 1) да бара надомест на штетата или
 - 2) да бара на друштвото да му ја отстапи правната работа што ја склучил за своја сметка и да му ја даде користа којашто потекнува од правната работа, склучена за своја или за туѓа сметка.

Во најголем број случај, практиката на повреда на принципот на „рамноправното содружништво“ функционира на овој принцип. Од аспект на повреда на правилата на конкуренција, ЗТД предвидува материјално правна можност за заштита, меѓутоа како што елабориравме погоре во текстот, остварувањето на овие права е комплексно и со големи процесни трошоци.

Анализирајќи го ова прашање, се отворија и бројни други прашања кои н наведуваат на констатацијата дека „рамноправното содружништво“ не е единствената форма на содружништво којашто го блокира работењето на друштвото (*corporate deadlock*). За илустрација, и во сооднос 65 % / 35 % сооднос на удели помеѓу содружниците, може да се јави корпоративен застој од причина што член 219 што се однесува на „кворум и донесување на одлуки“, не конвергира со содржината на член 171 „содржина на договорот за друштвото, односно на изјавата за основање на друштвото“. Имено, согласно член 219, управител во ДОО може да биде избран со мнозинството на гласови од кворумот.²⁴ А во член 252 е предвидено дека Договорот за друштвото може да се измени само со одлука на содружниците, донесена најмалку со тричетвртинско мнозинство од вкупниот број гласови што ги имаат содружниците во друштвото. Ако овие два члена ги доведеме во врска со член 171 од ЗТД, рестриктивно интерпретирано тоа значи дека одлука за промена на управител може да се донесе со мнозинство гласови, меѓутоа, не може да се смени договорот за основање, што е услов да се достави во регистарот за да се изврши промената.

Според нас, ова е рестриктивно толкување што апсолутно не конвергира со целта на законот и бизнис интересите, меѓутоа дека е основ за корпоративен застој во бизнис секторот е неспорно. Ова само како илустрација дека „рамноправното содружништво“ е базичен пример за потенцијална опасност од „корпоративен застој“. Поточно дека идентични проблеми може да зафатат и друштва со поинаков концепт на „содружнички однос“.

Завршни согледувања

Во принцип од литературата што ја консултиравме како и од другите консултативни извори, разменети експертски правни мислења, предавања и работилници на оваа тема, констатиравме дека во однос на оваа проблематика, доминира стојалиштето дека „рамноправното содружништво“ е „концепт на деловни проблеми“ *per se*, со одложени хетерогени последици од неизбежниот деловен развод на партнерите (содружниците).

Колоквијално: *избегнувајте модел на водење бизнис, заснован на „рамноправно содружништво“*. Овие ставови за нас не се правни решенија, едноставно не сметаме дека правниците ја оправдале својата улога со овие ставови, меѓутоа, во професионална смисла

²⁴ Член 2019 став 1 од ЗТД: Собирот на содружниците може да работи и одлучува (кворум за работа), ако на собирот на содружниците се присутни содружници кои имаат мнозинство од гласовите што ги даваат влоговите во согласност со членот 218 од овој закон, ако со договорот за друштвото не е определено поголемо мнозинство.

морално е да се нагласува дека овој модел на содружнички однос генерира проблеми кои се детерминирани исклучува од временската рамка. Поинаку кажано, прашање на време е кога овој концепт на здружување ќе генерира проблеми. Да бидеме појасни, ова не се однесува на друштвата со ограничена одговорност во кои е имплементиран моделот на „рамноправно содружништво“ а кои се поставени на здрава основа, во смисла на уредени потенцијални спорови во актот за основање на друштвото и механизми за решавање на идни потенцијални проблеми. Ова се однесува на состојбите кога „рамноправните партнери“, влегле во бизнисот на *good faith* основа, во лојалност и заеднички интерес за развој, за да на кратко или среден рок интересите станат дисонантни.

За нас, целта е да се понудат конкретни правни решенија коишто имаат за задача да го деблокираат „парализираниот деловен потфат“, на начин што ќе создадат најмалку економски и други хетерогени негативни последици за содружниците и за правното лице. Или, зависно од фазата во која се наоѓа ДОО, да се дадат насоки при конструкцијата на актот за основање на ДОО, во којшто ќе се предвидат механизми за превенција или модели за правно елегантна разврска во услови на нарушување на односите помеѓу содружниците во сооднос 50 наспрема 50 % од уделите. Компаративните решенија генерално предвидуваат: *продажба на уделот, исклучување на содружник, истапување на содружник*, и тоа како корпоративно инструменти. Искуството ни покажува дека без кривично правна одговорност, комплексно е докажувањето на штетата и воопшто обештетувањето. Конечно, редуцирањето или надминувањето на проблемите од овој карактер, бараат системски пристап. А опстанокот на правното лице, бара превенција која треба да биде инкорпорирана во актот за основање, или преку посебни одлуки на собирот на содружници.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Berkowitz D., Lin C., Ma Y., Do property rights matter? Evidence from a property law enactment, Journal of financial economics, Volume 16, Issue 3, 2015, https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X1500046X?utm_source=chatgpt.com ;
- Cichuta J., Limited liability company, some comparative remarks, Polish digital library, достапно на: [file:///C:/Users/borka.tusevska/Downloads/Limited_liability_company_Some_comp%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/borka.tusevska/Downloads/Limited_liability_company_Some_comp%20(1).pdf), [пристапено на 11 Април, 2025 година];
- Hirsch L., The Risks of 50-50 Owned Business Partnerships: This Marriage of Equals Does Not Guarantee Success, The national Law Review, Volume XV, number 257, 2025;
- Ireland P., Limited liability, Shareholder Rights and the problem of corporate Irresponsibility, Cambridge journal of Economics, 2010;
- Jason C. Jowers, Failure to Make Capital Contribution Does Not Necessarily Result in Reduction of Interest in LLC or LP”, Business Law Today, 2014;
- O’Sullivan R.J., BFV Corporate matters, How to avoid Deadlock in a 50/50 Partnership, 2019;
- Puranto H.Ynita, Juridical review of companies and limited liability companies, Jurnal Cakrawala Hukum, 2022, достапно на: https://www.researchgate.net/publication/366832390_Juridical_review_of_companies_and_limited_liability_companies, [пристапено на: 5 Мај, 2025 година];
- Закон за трговските друштва на Република Северна Македонија ((„Службен весник на Република Македонија“ бр. 28/04, 84/05, 25/07, 87/08, 42/10, 48/10, 24/11, 166/12, 70/13, 119/13, 120/13, 187/13, 38/14, 41/14, 138/14, 88/15, 192/15, 6/16, 30/16, 61/16, 64/18 и 120/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 290/20, 215/21, 99/22 и 272/24).